

bleme und Perspektiven, p. 409–416) jis apžvelgia dabartinę baltų mitologijos tyrinėjimo situaciją, mėgina suformuoti svarbiausias jos tyrinėjimo kryptis.

Magdalenė Huelmann, neseniai išleidusi vertingą monografiją apie lietuvių ir latvių darbo dainas (*Die litauischen und lettischen Arbeitslieder. Ein Vergleich*, München, 1996)² savo tyrinėjimo rezultatus rešiumuoja ir mūsų aptariamoje knygoje (*Aspekte des litauischen und lettischen Arbeitslieds*, p. 417–426).

Knyga baigiama žymiojo vokiečių baltisto Rainerio Eckerto straipsniu (*Brauchtum und Folklore im Ostbaltischen: Zum Johannisfest* (lett. *Jāņi*: lit. *Joninės*, und zu den Johannisliedern, p. 427–455), kuriame, trumpai apžvelgus svarbiausias baltų tautų folkloro tyrinėjimo problemas, analizuojama Joninių šventės atspindžiai latvių liaudies dainose. Iš tikrųjų turbūt nė vienos kitos tautos liaudies kūryboje nerasime tiek daug gražių posmų, skirtų šiai šventei.

Negalima nesidžiaugti šiuo vertingu leidiniu. Belieka nuoširdšiai padėkoti konferencijos organizatoriui ir leidinio sudarytojui Katalikiškojo Eichstätto universiteto profesoriui Alfredui Bammesbergeriui, kuris, be kita ko, knygos prarmėje lietuvišku žodžiu priminė ir tam tikrus savo miesto ryšius su Lietuva: „Po karo būrys lietuvių apsigyveno mūsų rajone. Ir dabar mes norime pratęsti kontaktus tarp Eichstätto ir Lietuvos, bet šį kartą tik absoliučiai taikingus“.³

Kaip minėjome, veikalą išleido garsioji Carlo Winterio leidykla. Derėtų priminti, jog ši leidykla lituanistines knygas pradėjo leisti ir platinti 1879 metais. Taigi šioje srityje ji neturi sau lygių.

Algirdas Sabaliauskas

PIETRO DINI. LE LINGUE BALTICHE

Pasižiūrėjus į Pietro Dini lituanistinių ir baltistinių knygų lentyną atrodo, kad tas knygas jam atneša gandrai. Greta *L'anello baltico* (Genova, 1991), *H. J. Lysius, Katekizmas* (Vilnius, 1993), *L'inno di Sant'Ambrogio di Martynas Mažvydas* (Roma, 1994), *Repubbliche baltiche* (Milano, 1994), greta žeminin-

² Plg. Kudirkienė L. *Lituanistica*, 1997, 3 (31), p. 141–143.

³ 1945–1949 m. Eichstättė veikė lietuvių gimnazija. Profesorius A. Bammesbergeris, norėdamas paminėti gimnazijos jubiliejų, Jungtinių Amerikos Valstijų ir Kanados lietuvių spaudoje kreipėsi į buvusius šios gimnazijos mokinius ir mokytojus. Po šio kreipimosi „Pradėjo eiti labai geri atsiliepimai: ir buvę mokytojai, ir buvę mokiniai pasakojo savo įspūdžius ir atsiminimus“ (Darbininkas, 1998. V. 28.) Minėtina, kad Eichstätto lietuvių gimnazijoje dirbo žinomi lituanistai Stasys Barzdukas, Izabelė Matusevičiūtė, Sergejus Treigys. Meninį lavinimą dėstė žymusis mūsų architektas Vytautas Žemkalnis (Landsbergis). Tarp 55 pirmosios laidos abiturientų 1946 m. gegužės 14 d. brandos atestatą čia gavo ir dabartinis Lietuvos Respublikos prezidentas Valdas Adamkus, plg. Rudys S. Eichstaeto lietuvių gimnazija, *Lietuvių švietimas Vokietijoje*. Red. V. Liulevičius, Chicago, 1969, p. 322–341.

kų poezijos ir kitų literatūrinių vertimų į italų kalbą, šiandien ant lentynos gula dar viena originali: *Le Lingue Baltiche* (Baltų kalbos), Firenze: La Nuova Italia Editrice, 1997, turinti XXII ir 531 puslapį. Jei skaičiuotume dienas nuo paskutinės Dini knygos pasirodymo 1994-aisiais, išeitų, kad jis per beveik ketverius metus kasdien turėjo parašyti bent po pusę puslapio. Žinoma, jei darė pertraukas, tai per dieną parašydavo ir daugiau.

Le Lingue Baltiche buvo sumanyta kaip viena iš Emanuele Banfi redaguojamos serijos knygų apie Europos kalbas ir išleista kaip penktoji serijos knyga (po ankstesnių apskritai daugeliui kalbų ar anglų ir rusų kalboms skirtų tomų). Tad Dini knyga apie baltų kalbas išėjo pirmiau, negu, tarkim, kieno nors veikalas apie romanų kalbas ar apskritai apie vadinamąsias didžiąsias kalbas – vokiečių, prancūzų, lenkų ir kt. Norinčių būti neužmiršties Europos kultūros verpetuose šiandieninių baltų savimeilė gali būti paglostyta.

Pratarmėje autorius rašo, kad „iki šiol trūko bendresnių darbų italų kalba apie baltų filologiją ir kalbas“ (p. XVII). Tačiau iš karto reikia pasakyti, kad tokio išsamumo veikalo nėra ne tik italų, bet ir jokia kita, netgi pačių baltų, kalba.

Pirmiausia apie knygos struktūrą. Ji sudaryta iš dešimties dalių, kurių kiekviena apima vidutiniškai po 50 puslapių teksto, taigi kiekviena turi ir daugybę poskyrių. Dalys tokios: 1) „Baltija ir kalbotyros priešistorė“, 2) „Baltų prokalbės kontūrai“, 3) „Lingvistinis kontekstas“, 4) „Baltų teritorija tarp pagonybės ir krikščionybės“, 5) „Mažosios baltų kalbos“, 6) „Prūsų kalba ir prūsai“, 7) „Baltų kalbos tarp katalikybės ir reformacijos“, 8) „Tautinis atgimimas, nepriklausomybė ir baltų sovietizavimas“, 9) „Baltų kalbos ir naujoji nepriklausomybė tarp autochtonų ir imigrantų“, 10) „Tekstai“. Be to, pridėta ypač išsamus bibliografija, apimanti daugiau nei šešiasdešimt puslapių (p. 445–515), pati savime esanti knyga knygoje. Kai kurie iš šių skyrių yra tiesiog sinchroniniai tam tikro periodo pjūviai. Vienas pjūvis, kurį Dini rekonstruoja – yra baltų prokalbės bendras laikotarpis (antrasis skyrius). Čia jis aprašo baltų prokalbės vokalizmą, konsonantizmą, prozodiją, vardažodžių ir veiksmažodžių skirtumus, sintaksės bruožus, leksiką, frazeologiją, onomastiką. Labai panašiai septintajame skyriuje pristatoma ir lietuvių bei latvių kalbų bruožai. Tik krinta į akis, kad baltų prokalbei skiriama daug daugiau dėmesio. Tai visai suprantama – plėsti septintą skyrių reikštų imti rašyti lietuvių ir latvių kalbų gramatikas, o autoriaus tikslai visai kiti. Taip pat iš šitokio pasirinkimo matyti neabejotinas autoriaus teikiamas prioritetas istorijai.

Iš dalies Dini knyga šiek tiek primena Zigmo Zinkevičiaus 7 tomų *Lietuvių kalbos istoriją*. Tačiau nors abiejuose darbuose įvertinamos teorijos apie baltų kalbų ryšius su kitomis kalbomis, nors abu autoriai aptaria raštijos raidą, akcentai sudėlioti kiti: Zinkevičius rašo tik lietuvių kalbos istoriją, labiau kreipia dėmesį į pačios kalbos, o ne jos tyrinėjimo raidą. O Dini apibūdina visas tris didžiąsias (ir kitas mažąsias) baltų kalbas paraleliai, greta kalbų raidos jam ypač

rūpi tų kalbų tyrinėjimo, tyrinėtojų pažiūrų kitimas. Įsitraukiama į tyrinėjimo istoriją daug plačiau, negu reikalautų įvadinis veikalėlis į baltų kalbas. Pavyzdžiui, Dini pateikia bent trijų autorių *Baltijos* vardo etimologijas (Giuliano Bonfante, Gertrudos Bense ir Vladimiro Toporovo, p. 7–8), nesitenkina tik kuria nors viena jam įtikinamesne, bet stengiasi išvelgti gerąsias visų etimologijų puses, neprimesti kokios vienintelės nuomonės. Vis dėlto Dini švelniai parodo, kad Toporovo hipotezė yra perspektyviausia, t. y. esą remdamasis ankstesniais Bonfante's, Bense's mintimis Toporovas „išdėstė hipotezę, kad pirminis pamato pr. **balt-* signifikatas yra buvęs 'uždaros jūros zona', taip pat suprantamas kaip 'baltas' ar 'pelkėtas, balotas'“. Toks problemų pateikimas yra ne atsitiktinumas, o knygos principas. Štai dar, kalbėdamas apie baltų prokalbės vokalizmo, konsonantizmo rekonstrukciją, Dini mini tradicines hipotezes, pateikia lentelių ar schemų, tačiau nurodo ir netradicinius požiūrius (p. 55–72). Jau vien tai, kad vartojamas tik žodis *hipotezė*, rodo Dini poziciją – jis nenori būti griežtas vertintojas, nori tik parodyti šiandieninę tyrimų būklę. Tačiau pati atranka taip pat yra vertinimas. Toks hierarchiškas pristatymas, atskiriant tradicines sampratas nuo naujoviškų, suteikia darbui ne tik istorinę dimensiją, bet ir gerai orientuoja pradedantį baltistą.

Sakoma, kad geras etimologinio žodyno autorius, rašydamas žodyno vokabulą, neturi sau leisti etimologizuoti. Kitaip pagunda daryti skubotas išvadas gali būti per didelė, kad jai pavyktų atsispirti. Kaip matyti, Dini pakankamai atsargus ir supranta tokį pavojų. Atsargumo ženklas gali būti ir tai, kad Vincento Drotvino publikuojamą XVI amžiaus rankraštį *Clavis Germanico-Lithvana* Dini tebevadina anoniminiu, nors Lietuvoje jau ima įsigalėti Drotvino nuomonė jos autorių buvus Frydričą Pretorijų. Taip pat Dini atsargumą liudija p. 301–303 aprašyta Zigmo Zinkevičiaus ir Jono Palionio diskusija dėl Vilniaus ir Kėdainių miestų šnekamosios koinė, susiformavusios interdialektiniu pagrindu, egzistavimo XVI amžiuje. Pateikęs dvi skirtingas nuomones, Zinkevičiaus teigiančią, Palionio neigiančią, Dini tik sako, kad „ateities tyrimai leis patikslinti įvairius aspektus, kurie savo ruožtu gali patvirtinti interdialektinę hipotezę ar nubrėžti naujus aiškinamuosius modelius“ (p. 303).

Pats Dini apskritai labai domisi kalbų tyrinėjimo paleokomparatyvistinio periodo istoriografija. Jis yra paskelbęs studijų apie atskiras Europos autorių baltų kalbų sampratas: Konrado Gesnerio, P. F. Giambullario, Angelo Rocca'os ir kt. Tai nauji Dini atradimai, nuo šiol turėsiantys būti įtraukiami į baltų filologijos įvadus. Todėl natūralu, kad kai imamos pristatinėti šios teorijos, iš teksto išnyksta žodis *hipotezė*, Dini apibūdina jau savo paties mintis. Jis vienas iš tų, kurie rimtai analizuoja kadaise gają lietuvių kilmės iš romėnų teoriją. Dini nekyla abejonių, kad teoriją svarbu tirti, o ne juoktis kaip iš pseudomokslinės (paskutinį kartą iš jos šaipantis girdėjau dr. Jurgį Gerulaitį Newberry bibliotekoje Čikagoje, JAV, 1997 m. spalio 25 dieną per iškilmingą jo paskaitą apie pirmąją lietuvišką knygą). Romėnų kilmės teorija, pasak Dini, turinti tokius aspektus: a) visuose žinomuose

šaltiniuose romėnišką lietuvių kilmę greta kitų argumentų remia lingvistiniai, b) lingvistiniams suteikiamas prioritetas (geriausiu atveju – lygiagretus vertinimas) prieš kitus argumentus, c) lotynų ir lietuvių kalbų skirtumus stengiamasi aiškinti ne tik kaip giminiškų, bet ir identišκών kalbų (p. 309). Taigi tai visų pirma lingvistinė teorija, be to, ji buvo labiausiai paplitusi tik centrinėje Europoje ir tarp rytų slavų. Tačiau, kaip nustatė Dini, italas Rocca, kuris daug minčių apie baltų kalbas perėmė iš Motiejaus Miechovitos kronikos, nieko nerašė apie lietuvių kilmę iš romėnų, nors Miechovita buvo apie tai kalbėjęs. Matyt, tokia lietuvių kilmės teorija Roccai buvo per daug drastiška, neįtikinama ir gal net akiplėšiška, kad jis norėtų ją patikėti. Dini diskutuoja ir kitokio pobūdžio kilmės teorijas (p. 312–314). Jis skiria *pusiau lotynišką* Mykolo Lietuvos (gaila, kad nenurodo visuotinai pripažintos tikrojo autoriaus Vaclovo Mikalojaičio pavardės) teoriją apie pusiau lotynišką lietuvių kalbą, tam tikrų šios teorijos atšvaitų (neįvardytų) randa ir Teodoro Biblianderio tekstuose. Trečioji yra Dini vadinama *ketveriopos kalbos* (*linguarium quadripartitum*) teorija. Iš p. 277–278 Miechovitos kronikos ištraukos matyti, kad baltų kalbų ketveriopiškumą simbolizuoja keturios jos dalys: jotvingių, lietuvių su žemaičiais, prūsų, latvių. Teorija pažįstama iš Miechovitos, Biblianderio, Gesnerio ir Roccas darbų. Apskritai tai svarbus žvilgsnis į baltų kraštus ne tik iš vidaus, bet ir iš šalies, parodantis, kaip baltų kalbos buvo įsivaizduojamos Renesanso metu svetimuose kraštuose. Vis dėlto akivaizdu, kad tos teorijos daugiausia kildavo pačioje centrinėje Europoje, rytų slavų kraštuose, – vakarų Europoje jos nebuvo originalios.

Kai kur galima būtų pasigesti tikslesnių formulavimų, pavyzdžiui, p. 273 kalbama apie visą ilgą Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyvavimo laiką, 1236–1795 metus. Tačiau teoriškai Didžioji kunigaikštystė tebeegzistavo ir XIX amžiaus pradžioje, juk Rusijos imperatorius Aleksandras I šalia visų kitų vardų tebesititulavo didžiuoju LDK kunigaikščiu. Taip pat Vilniaus universitetas uždarytas ne 1865 metais Aleksandro II-ojo, kaip rašoma knygoje (p. 347), o 1832-aisiais Nikolajaus I-ojo. Prie žurnalo *Mūsų kalba* nurodyta, tarsi dar būtų leidžiamas, tačiau jis jau 1990 metais pavirto *Gimtąja kalba*. Pateikiant pagrindinius žemaičių tarmės bruožus p. 289 sakoma, kad žemaičiai turi *d*, *t* vietoj bendrinės kalbos *č*, *dž*, bet tai labai apytikslis nusakymas, nes toli gražu ne visose pozicijose, ne visi žemaičiai vienodai vartoja *t*, *d* vietoj *č*, *dž* (visų pirma galūnėse, pajūrio žemaičiai plačiausiai, vidurio ir rytų žemaičiai – tik kai kur). Tokio pobūdžio veikale būtų pakakę pasakyti, kad *tam tikrose* ar *kai kuriose* pozicijose žemaičiai neturi bendrinės kalbos *č*, *dž*.

Knygoje labai gražiai pateikti žemėlapiai, schemas, kita iliustracinė medžiaga. Štai, pavyzdžiui, labai paprastos ir įtaigios baltų genetinio ryšio su slavais atskirų autorių sampratų schemas (p. 128, 130). Tačiau lietuvių tarmių žemėlapis p. 290 galėjo būti kiek nuoseklesnis: jei jau pažymėtos lietuvių tarmės už Lietuvos ribų Gudijoje (Rodūnia, Ramaškonys), tai visai dėsninga būtų tikėtis, kad būtų nupieštos ir kitos lietuvių tarmės: Gudijoje, Lenkijoje,

Latvijoje. Juo labiau, kad pats autorius skyrė ištisą skyrelį aprašyti *Lietuvių kalbos saloms ir pėdsakams Gudijoje ir Lenkijoje* (p. 386–388) ir ten minėjo nepažymėtąsias tarmes.

Prie pastabėlių galima įterpti, kad p. 420 neišlaikyta tiksli Daukanto *Būdo* rašyba: vietoj Daukanto *ĩ* (diakritikas panašus į cirkumfleksą), reiškiančio specialų žemaitišką paplatėjusį garsą *i* [ę], visur sužymėta *ĩ* (*pĩrm gĩmĩmo*). Matyt, nedrįsta žymėti cirkumflekso, o atitinkamo diakritiko neturėta. Vis dėlto italų skaitytojų toks ženklinimas visai nesiskirs nuo gretimo puslapio (p. 421) dainos *Mėnuo saulužę vedė žodžių ankstĩ, pĩrmą*, sukirčiuotų kairiniu kirčio ženklu (graviu). Taip pat aukštaitiškai perteikiant žemaitišką tekstą praleistas žodis *jau* (p. 421, 1 e.). Korektūros klaidelių labai maža, nors pasitaiko (p. 296 vietoj *Drotvinas* yra *Drotivinas*, p. 440 *Ramoniėnė* vietoj *Ramonienė*, p. 511 *Vanagieni* vietoj *Vanagienė*).

Visos pastabos neturėtų menkinti veikalo, į jas bus svarbu atsižvelgti leidžiant ateities leidimus. Beje, tarp kalbininkų baltistų jau darosi banalu sakyti, kad Dini veikalas prašyte prašosi verčiamas. Baltų filologijos įvadus rašė Ernstas Fraenkelis (vokiškai, o Simas Karaliūnas išvertė ir į lietuvių kalbą), Jonas Kabelka. Tačiau Dini knyga – daug platesnis, išsamesnis veikalas. Jau ir iš to, kas pasakyta, matyti, kad Dini nesvetimas sociolingvistinis požiūris, tai rodo net kai kurių poskyrių pavadinimai: „Ribotas kalbinis purizmas“, p. 365, „Interferencija su rusų kalba“, p. 369, „Kalbų kontaktai“, p. 381. Knygoje neapsieita ir be kultūrologinių teorijų pristatymo (Vytauto Kavolio, Tomo Venclovos, p. 298–300), be archeologijos duomenų (Marijos Gimbutienės, Rimutės Riman-tienės, G. Česnio, V. Šimėno, p. 12–16, 188–190). Šiandien, neturėdami baltų kalbų enciklopedijų, Dini *Le Lingue Baltiche* galėtume naudoti ir kaip parankinę enciklopediją. Sulig paties autoriaus prigimtimi darbas yra enciklopedinio užmojo. Todėl kaip rašant bet kokios enciklopedijos recenziją neįmanoma visko apžvelgti, taip ir visos Dini knygos *Le Lingue Baltiche* recenzijos pasmerktos likti neišsamios. Tokio lygio knygos apie baltų kalbas nėra išleista jokia kita kalba. Todėl, rizikuojant būti banaliam, knieti pasakyti, kad būtų svarbu ją išversti bent į tas kalbas, kuriomis dažniausiai skelbiami baltistikos tyrimai: lietuvių, latvių, rusų, lenkų, vokiečių, anglų. Tai reprezentacinė baltų filologijos studijų knyga.

Giedrius Subačius

Ilinojaus universitetas Čikagoje

RŪDOLFUI GRABIUI ATMINTI

Latvių kalbininkai gražiai pagerbė savo vyresnįjį kolegą Rūdolfą Grabį jo devyniasdešimtojo gimtadienio proga išleisdami įdomų straipsnių rinkinį „Savajai